УДК 37.064.1:614

DOI: 10.12958/2227-2844-2019-4(327)-2-183-192

Карпенко Марина Ігорівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фізичної реабілітації та здоров'я людини ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Старобільськ, Україна.

karpenko.m.i1984@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2976-1968>

ВЗАЄМОДІЯ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї У РОБОТІ ЗІ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ПІДЛІТКІВ

Формування здоров'я та здорового способу життя учнівської молоді визначено законодавством України одним із основних напрямів державної політики, який передбачає необхідність здійснення багатовекторної діяльності (укази Президента України «Про Національну програму «Діти України» (1996), «Про Концепцію розвитку охорони здоров'я населення України» (2000), Концепція неперервної валеологічної освіти в Україні (1994), Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012 - 2021 роки) тощо.

Комплекс питань, що стосуються феноменів «здоров'я», «валеологічне виховання», «здоров'язбереження дітей», став предметом дослідницького інтересу фахівців у галузі медицини (В. Александрова, М. Амосов, Г. Апанасенко, Н. Борисенко, Т. Бородюк, В. Войтенко та ін.); філософів та соціологів (Ю. Лисицин, О. Сахно, І. Смирнов, І. Федь та ін.); психологів (С. Бондаренко, С. Дерябо, Ю. Орлов, В. Ротенберг, В. Ясвін та ін.); педагогів і фахівців у галузі фізичного виховання (В. Бондін, М. Гончаренко, В. Горащук, М. Гриньова, О. Дубогай, Г. Зайцев, В. Колбанов, Г. Кривошеєва, Г. Мітяєва, С. Омельченко, В. Скумін, Л. Сущенко та ін.). Проте, незважаючи на прийняття відповідної законодавчо-нормативної бази і проведення різноманітних організаційних заходів, в останні тридцять років має місце тенденція до погіршення здоров'я молоді та загальної депопуляції українського населення (Карпенко, 2013).

Неможливо недооцінити роль сім'ї у процесі становлення особистості дитини, виховання її громадянськості та формування здоров'я. Генеральна Асамблея ООН оголосила 1994 рік Міжнародним роком сім'ї та постановила, починаючи з 15 травня 1994 року, щорічно відзначати Міжнародний день родини, підкресливши цим величезне значення сім'ї у фізичному й духовному становленні особистості.

Актуальність теми здоров'язбереження підлітків, наявність у сучасній науці суперечностей та методологічних прогалин обумовлюють вибір *мети* цього наукового дослідження – аналіз

основних умов, форм і методів співпраці сім'ї та школи в аспекті формування, збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління.

Успішність формування здорового способу життя школярів залежить від ефективної взаємодії школи та сім'ї, від спільно організованої виховно-освітньої та фізкультурно-оздоровчої роботи педагогів, батьків та медичних працівників школи. Велику роль у створенні союзу педагогів, батьків та медичних працівників відіграють вчителі початкових класів та класні керівники. Вони повинні підтримувати контакт із батьками протягом навчального року, інформуючи їх про досягнення, успіхи та невдачі дітей.

При виборі форм та засобів здоров'язбереження школяра необхідно враховувати, що для підлітка стає привабливою самостійна форма занять, у них реалізується потреба у визнанні його самостійності, самоствердження, самоповаги у спілкуванні з однолітками й батьками. Важливу роль у становленні особистості підлітка в цей час відіграють його батьки. Особливо важлива їхня роль як ідеалу здорової і успішної людини. Тому особливе значення у формуванні здорового способу життя підлітка мають цілеспрямована валеологічна медико-педагогічна освіта батьків, формування їхніх знань, поведінки щодо здорового способу життя, що сприятиме підвищенню інтересу підлітків до цих знань і наслідування батьків – прийняття моделі здоров'язберігаючої поведінки.

Активна й зацікавлена участь батьків в організації здорового способу життя підлітка повинна враховувати індивідуальні особливості дитини, батьківський досвід, авторитет, характер стосунків у сім'ї, прагнення виховувати особистим прикладом, а їхня педагогічна культура, співпраця зі школою сприяють оптимізації навчально-виховного процесу й збільшують ефективність проведення роботи з оздоровлення школярів. Саме сім'я має визначальний вплив на формування особистості дитини. Однак у більшості сучасних сімей виявляються «фактори ризику» виховання здорової дитини. До них відносять наявність хронічних інфекційних захворювань, нераціональне харчування, низьку фізичну активність, наявність шкідливих звичок (куріння, зловживання алкоголем, наркотиками), важкий психологічний клімат. При цьому часто в родині мають місце кілька чинників ризику. У таких сім'ях не сформоване ціннісне ставлення до власного здоров'я (Нікітіна, 2014).

Усе вищевикладене свідчить про те, що обов'язковою умовою формування знань про здоровий спосіб життя дитини є активне включення батьків школярів у здоров'язберігаючу діяльність підлітка. Батьки повинні правильно, враховуючи сучасні науково-педагогічні засади, організовувати збереження здоров'я дітей.

На основі аналізу робіт, присвячених проблемам взаємодії сім'ї і школи (Ш. Амонашвілі, В. Караковський, А. Мудрик, М. Никандров, Л. Новикова, О. Орлова, В. Шадрикова та ін.), дослідниця К. Нікітіна виокремлює основні принципи, на яких базується процес формування співробітницьких стосунків між педагогами й сім'єю. До них належать:

принцип забезпечення емоційної безпеки батьків; принцип соціального партнерства; принцип полілогу та принцип гуманізації (Нікітіна, 2014). Наведемо характеристику кожного з них. Перший принцип – принцип забезпечення емоційної безпеки батьків. Особливості взаємодії батьків і школи такі, що, як правило, школа асоціюється у батьків з небезпекою, тривогою й відчуттям провини. Важливо розуміти, що, перебуваючи в таких станах, батьки закриті для конструктивної співпраці, усі їхні сили йдуть на забезпечення психологічного захисту. Для батьків важливо усвідомлювати, що освітнє середовище для них комфортне й не здатне завдати їм шкоди. Психологічно безпечним середовищем можна вважати таке, у якому «більшість учасників має позитивне ставлення до нього і яке характеризується високими показниками індексів задоволеності взаємодією і захищеності від психологічного насильства – неповаги, недоброчинного ставлення, неприйняття, критики, публічної зневаги, приниження гідності, звинувачень, загроз, ігнорування, ізоляції, надмірної вимоги і примусу, і психологічної травми» (Карпенко, 2013, с. 335–336). Реалізація цього принципу вимагає: створення спокійної, доброзичливої атмосфери, що сприяє діалогу; взаємної довіри у взаємовідносинах педагогів і батьків; можливості обмінюватися думками, пожартувати; врахування особистих проблем і ускладнень батьків у вихованні дітей; уваги до прохань і пропозицій з боку батьків; здатності до надання психологічної підтримки.

Другий принцип – принцип соціального партнерства. Він означає формування загального виховного «поля» навколо дитини, що забезпечує узгодженість дій батьків і педагогів; взаємну домовленість між батьками й педагогами щодо принципів виховання школяра; емоційний відгук на події, що відбуваються і з школярем, і з сім'ями окремих учнів; єдність вимог і стилю ставлення до дитини; взаємне сповіщення про значимі події в житті дитини; виконання прохання педагогів з боку сім'ї і виконання прохання батьків на адресу вчителів, надання взаємних послуг; спільну діяльність педагога, дітей і батьків.

Третій принцип – принцип полілогу. Одним із базових принципів взаємодії сім'ї і школи є принцип суб'єкт-суб'єктного, полілогічного, партнерського спілкування. Цей принцип передбачає взаємну довіру й повагу, підтримку й допомогу, відповідальність відносно один одного, сприйняття батьків як суб'єктів зі своїми інтересами, потребами, власною позицією. Найбільш продуктивна суб'єкт-суб'єктна позиція стосовно батьків – позиція «ми», яка сприяє встановленню контакту і співпраці. На жаль, на практиці принцип полілогу реалізується далеко не завжди. Досить часто педагог щодо батька займає позицію «зверху», повчаючи, погрожуючи, наказуючи, нав'язуючи свою точку зору. Дуже важливо, щоб учитель у процесі спілкування з батьками підтримував трансакції «доросло-дорослий» і, зокрема, уникав фраз типу «Ви повинні...», «Вам необхідно...», «на Вашому місці я б...», «якщо Ви не вживатимете заходи, то...». Важливо пам'ятати, що у кожного батька є

власний життєвий досвід, до якого він може апелювати, є право на власну думку, і завдання педагога – дотримуючись принципу, безоціночно зрозуміти й прийняти почуте.

Четвертий принцип – принцип гуманізації у взаємодії з сім'єю, що передбачає: опору на позитивні якості батьків і дітей; здійснення дій, спрямованих на зміцнення і підвищення авторитету батьків; врахування своєрідності умов життя кожної сім'ї, віку батьків, рівня їхньої підготовленості в питаннях виховання; довіру до виховних можливостей батьків; неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї; орієнтування на сильні сторони сімейного виховання та на успішний розвиток особистості (Нікітіна, 2014).

Нижче наведемо ряд загальних умов, відповідно до яких відбувається вибір і застосування різних форм співпраці батьків і школи:

- знання батьками своїх дітей, їхніх позитивних і негативних якостей (інтереси, пристрасті, ціннісні орієнтири, які труднощі відчувають, їхні відносини з однокласниками й педагогами тощо);
- особистий досвід батьків, характер стосунків у сім'ї, їхній авторитет, лідерські якості;
- рівень педагогічної культури батьків (педагогічний потенціал сім'ї).

Форми взаємодії школи із сім'ями школярів можуть бути індивідуальними, колективними чи груповими (Педагогіка, 2019). Нижче наведемо приклади кожної групи.

Індивідуальні форми співпраці:

- бесіди з батьками;
- консультації з окремих питань;
- відвідування сім'ї вихованця;
- бесіди з батьками телефоном;
- використання електронної пошти, листування з батьками.

Основним завданням індивідуальних і групових консультацій є зміна неадекватних батьківських позицій, поліпшення стилю внутрішньосімейної взаємодії, оптимізація форм батьківського впливу на дітей. У процесі консультування важливого значення надають створенню позитивного психолого-педагогічного клімату. Педагог повинен усім своїм видом переконати батьків, що він виявляє щирі цікавість до проблеми й хоче допомогти в її вирішенні. Групове консультування призначається вчителем для батьків, чиї діти мають особливості в успішності, поведінці, стані здоров'я, в умовах виховання тощо. Не все, що стосується цих батьків, становить інтерес для інших, і тому є сенс зібрати їх окремо. Така консультація має визначену і певною мірою спеціалізовану спрямованість. Вона включає повідомлення вчителя з теми консультації і відповіді на питання батьків. Ці консультації можуть проводитися за участю інших педагогів, лікаря і психолога. У батьківських групах часто використовуються

ігрові прийоми роботи: розігруються ситуації взаємодії з дітьми в сім'ї, ситуації заохочення і покарання, відпрацьовуються прийоми спілкування з дітьми.

Колективні і групові форми взаємодії освітньої установи й батьків:

- батьківські збори (можуть проходити у вигляді круглого столу, тематичної дискусії, обміну досвідом батьківства та ін.);

- батьківський лекторій, спрямований на підвищення педагогічної культури батьків, їхньої психолого-педагогічної компетенції в сімейному вихованні;

- практикуми, відео- і психотренінги, диспути, демонстрація відеофільмів на педагогічні теми й подальше спільне обговорення;

- вечори питань і відповідей, телекомунікаційні комп'ютерні конференції і проекти;

- батьківський актив (батьківський комітет), який формується з метою підвищення ефективності участі батьків і дітей у вирішенні проблем життя колективу освітньої установи, організації спільних справ;

- систематичні зустрічі батьківських комітетів з адміністрацією, педагогами з метою складання планів спільних дій;

- батьківський клуб – для залучення більшості батьків до активного обговорення питань виховання і навчання дітей; організація у ньому диспутів і дискусій; організація вечорів відповідей і питань із залученням психологів, юристів, медичних працівників і інших фахівців;

- тематичні конференції за участю педагогів і батьків, а також представників науки, культури й громадських організацій;

- відкриті заняття для батьків, Дні відкритих дверей;

- залучення батьків до організації і проведення гурткових і факультативних занять;

- батьківські школи за інтересами;

- опікунські ради.

Форми організації спільної діяльності школи, батьків і дітей:

- оформлення класних кімнат, благоустрій та озеленення шкільного двору, дворів і вулиць;

- ярмарки-розпродажі сімейних виробів;

- виставки «Світ захоплень сім'ї», презентації сімейних традицій, створення музеїв сім'ї;

- конкурси («Сім'я-ерудит», «Папа, мама, я – спортивна сім'я», «Музична сім'я» та ін.; сімейних альбомів тощо);

- сімейні свята й фестивалі (День бабусь і дідусів, День матері, День взаємної подяки та ін.);

- спільні олімпіади, засідання наукових і професійних товариств учнів;

- свята знань і творчості, конкурси знавців, КВК;

- випуск газет, створення веб-сторінок і журналів;

- участь у походах, вечорах, турнірах, змаганнях;

- спектаклі, домашні клуби вихідного дня;
- участь у ремонті та благоустрої освітньої установи;
- надання по можливості спонсорської допомоги освітній установі (Педагогіка, 2019).

Названі вище форми та методи дозволятимуть підвищити компетентність батьків у діяльності зі здоров'язбереження дітей, збільшити ефективність взаємодії школи та сім'ї за рахунок єдиного визначення мети, забезпечить батьків інформацією за напрямками і змістом медико-педагогічної самопросвіти в питаннях формування здорового способу життя дітей тощо.

Цікавим прикладом організації шкільно-батьківської взаємодії є досвід роботи Павлівської середньої школи під керівництвом великого українського педагога, геніального директора школи – Василя Олександровича Сухомлинського. На початку роботи, спрямованої на вивчення майбутніх школярів, їхнього здоров'я та індивідуальних особливостей розвитку, педагогічний колектив Павлівської середньої школи переконався у важливості спільної роботи з сім'ями дітей. Повсякденні бесіди з батьками довели вчителям необхідність прищеплення батькам валеологічних знань і педагогічної культури. Так, у школі було створено батьківську школу з такими групами: 1) подружжя, у яких ще немає дітей; 2) батьки дошкільників – дітей, яким іти до школи через 1, 2, 3 роки; 3) батьки учнів I – II класів; 4) батьки учнів III – IV класів; 5) батьки учнів V – VII класів; 6) батьки учнів VIII – X класів; 7) батьки учнів, що мають вади в розумовому й фізичному розвитку.

Заняття у *батьківській школі* проводилися двічі на місяць у кожній групі, мали форму лекцій, колективних обговорень, дискусій та індивідуальних бесід. Лекції читали директор, завуч, організатор позакласної роботи, найдосвідченіші вчителі та лікарі.

На заняттях батьківської школи педагоги розповідали батькам про норми та аномалії фізичного та психічного розвитку, вчили, як правильно виховувати дітей, як зміцнювати й берегти їхнє здоров'я, розвивати розумові здібності, як запобігти нервовим захворюванням, як виховати любов до праці, до навчання й до оточення. «Турбота про здоров'я і моральний розвиток стали предметом нашої сімейної педагогіки», – писав В. Сухомлинський (Сухомлинський, с. 445).

Отже, в рамках цієї статті ми з'ясували, що сімейне виховання повинно здійснюватися у тісній взаємодії і співпраці зі школою, будуватися на взаємній довірі та взаємодопомозі, терпінні й толерантності, на єдиних педагогічних вимогах до дітей. Ми дійшли таких висновків: по-перше, робота із здоров'язбереження учнів є системним та систематичним явищем, яке потребує спільної уваги з боку школи й сім'ї підлітків; по-друге, підготовка батьків до процесу здоров'язбереження школярів не зводиться лише до накопичення батьками валеологічних знань, а передбачає також формування власної стійкої мотивації та потреби у веденні здорового способу життя.

Список використаної літератури

- 1. Никитина Е. Л.** Педагогические принципы взаимодействия семьи и школы // *Личность, семья и общество: вопросы педагогики и психологии*: сб. ст. по материалам XXXVI междунар. науч.-практ. конф. № 1(36). Новосибирск, 2014 128 с. **2. Педагогика. Формы и методы сотрудничества школы и семьи.** URL: https://studme.org/46509/pedagogika/formy_vzaimodeystviya_shkoly_semey. Назва з екрану. **3. Карпенко М. І.** Проблема формування культури здоров'я школярів у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Луган. нац. ун-т імені Тараса Шевченка. Луганськ, 2013. 226 с. **4. Сухомлинський В. О.** Павлівська середня школа // *Вибрані твори* : В 5-ти т. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 4. С. 7–390.

References

- 1. Nikitina, E. L.** (2014). Pedagogicheskie principy vzaimodejstviya sem'i i shkoly [Pedagogical principles of family and school interaction]. *Lichnost', sem'ya i obshchestvo: voprosy pedagogiki i psihologii*: sb. st. po materialam XXXVI mezhdunar. nauch.-prakt. konf. – Person, family and society: the questions of pedagogy and psychology, 1(36), 110-114. Novosibirsk [in Russian]. **2. Pedagogika.** Formy i metody sotrudnichestva shkoly i sem'i [Pedagogy. Forms and methods of school and family cooperation]. Retrieved from https://studme.org/46509/pedagogika/formy_vzaimodeystviya_shkoly_semey [in Russian]. **3. Karpenko, M. I.** (2013). Problema formuvannia kultury zdorov'ia shkoliariv u pedahohichnii spadshchyni V. O. Sukhomlynskoho [The problem of forming a culture of health of schoolchildren in the pedagogical heritage of V.O. Sukhomlynsky]. Candidate's thesis. Luhansk: Luhan. nats. un-t imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian]. **4. Sukhomlynskyi, V. O.** (1977). Pavlyska serednia shkola [Pavlishka high school]. *Vybrani tvory – Selected works (Vols 1-5), Vols 4* (pp. 7-390). Kyiv: Rad. shk. [in Ukrainian].

Карпенко М. І. Взаємодія школи та сім'ї у роботі зі здоров'язбереження підлітків

У статті розкрито особливості взаємодії школи та сімей підлітків з метою їхнього здоров'язбереження. Обов'язковою умовою формування знань про здоровий спосіб життя дитини є активне включення батьків школярів у здоров'язберігаючу діяльність підлітка. Батьки повинні правильно, враховуючи сучасні науково-педагогічні засади, організовувати збереження здоров'я дітей.

Визначено сутність та специфіку основних умов, форм і методів співпраці сім'ї та школи в аспекті формування, збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління. Проаналізовано основні принципи, на яких базується процес формування співробітницьких стосунків між

педагогами і сім'єю: принцип забезпечення емоційної безпеки батьків; принцип соціального партнерства; принцип полілогу; принцип гуманізації. Наведено приклади індивідуальних, колективних та групових форм співпраці сім'ї та школи з питань здоров'язбереження підлітків.

Наведені форми та методи дозволятимуть підвищити компетентність батьків у діяльності зі здоров'язбереження дітей, збільшити ефективність взаємодії школи та сім'ї за рахунок єдиного визначення мети, забезпечить батьків інформацією за напрямками і змістом медико-педагогічної самопросвіти в питаннях формування здорового способу життя дітей тощо. Проаналізовано цікавий для сьогодення приклад організації шкільно-батьківської взаємодії досвід роботи Павлівської середньої школи під керівництвом великого українського педагога, геніального директора школи – Василя Олександровича Сухомлинського.

В рамках статті з'ясовано, що сімейне виховання повинно здійснюватися у тісній взаємодії і співпраці зі школою, будуватися на взаємній довірі та взаємодопомозі, терпінні й толерантності, на єдиних педагогічних вимогах до дітей. Зроблено наступні висновки: по-перше, робота із здоров'язбереження учнів є системним та систематичним явищем, яке потребує спільної уваги з боку школи й сім'ї підлітків; по-друге, підготовка батьків до процесу здоров'язбереження школярів не зводиться лише до накопичення батьками валеологічних знань, а передбачає також формування власної стійкої мотивації та потреби у веденні здорового способу життя.

Ключові слова: здоров'я підлітків, здоров'язбереження, взаємодія школи і сім'ї, форми та методи співпраці.

Карпенко М. И. Взаимодействие школы и семьи в работе по здоровьесбережению подростков

В статье раскрыты особенности взаимодействия школы и семьи подростков с целью их здоровьесбережения. Обязательным условием формирования знаний о здоровом образе жизни ребенка является активное включение родителей школьников в здоровьесберегающую деятельность подростка. Родители должны правильно, учитывая современные научно-педагогические принципы, организовывать сохранение здоровья детей. Определена сущность и специфика основных условий, форм и методов сотрудничества семьи и школы в аспекте формирования, сохранения и укрепления здоровья подрастающего поколения. Проанализированы основные принципы, на которых базируется процесс формирования сотруднических отношений педагогов и семьи: принцип обеспечения эмоциональной безопасности родителей; принцип социального партнерства; принцип полилога; принцип гуманизации. Приведены примеры индивидуальных, коллективных и групповых форм сотрудничества семьи и школы по вопросам здоровьесбережения подростков.

Приведенные формы и методы позволяют повысить компетентность родителей в деятельности по здоровьесбережению детей, увеличивают эффективность взаимодействия школы и семьи за счет определения единой цели, обеспечит родителей информацией по направлениям и содержанию медико-педагогического само в вопропросвещения в вопросах формирования здорового образа жизни детей. Проанализирован интересный для современности пример организации школьно-родительского взаимодействия на опыте работы Павлышской средней школы под руководством выдающегося украинского педагога, гениального директора школы - Василия Александровича Сухомлинского. В рамках статьи выяснено, что семейное воспитание должно осуществляться в тесном взаимодействии и сотрудничестве со школой, строится на взаимном доверии и взаимопомощи, терпении и толерантности, на единых педагогических требованиях к детям. Сделаны следующие выводы: во-первых, работа по здоровьесбережению учеников является системным и систематическим явлением, которое требует совместного внимания со стороны школы и семьи подростков; во-вторых, подготовка родителей к процессу здоровьесбережения школьников не сводится лишь к накоплению родителями валеологических знаний, а предусматривает также формирование собственной стойкой мотивации и потребности в ведении здорового образа жизни.

Ключевые слова: здоровье подростков, здоровьесбережение, взаимодействие школы и семьи, формы и методы сотрудничества.

Karpenko M. Interaction of School and Family in Work on Healthcare of Teenagers

The article reveals peculiarities of the interaction of the school and the families of teenagers with the aim of their health preservation. A prerequisite for the formation of knowledge about a healthy lifestyle. The child is an active inclusion of schoolchildren parents in healthcare teenage activities. Parents should be correct, taking into account modern scientific- pedagogical principles, organize the preservation of children's health.

The essence and specificity of the basic conditions, forms and methods of cooperation between the family and the school in the aspect of the formation, preservation and strengthening of the health of the younger generation are determined. The basic principles on which the process of forming cooperative relations between teachers and the family is based: the principle of ensuring the emotional safety of parents; the principle of social partnership; the principle of a polyoleum; the principle of humanization. Examples of individual, collective and group forms of family co-operation and schools on healthcare for teenagers are provided. It was found out that family education should be carried out in close cooperation and cooperation with the school, based on mutual trust and mutual assistance, patience and tolerance, on the only pedagogical requirements for children.

The provided forms and methods will allow to increase the competence parents in the healthcare of children, increase efficiency the interaction of the school and the family through a single definition of the goal, will provide parents information on the directions and content of medical and pedagogical self-education in matters of healthy lifestyle development of children, etc. An interesting example for the organization of school-parental interaction on the experience of Pavlikiy secondary school under the leadership of the great Ukrainian teacher, the brilliant director of the school- Vasily Alexandrovich Suchomlinsky.

We arrived at the following conclusions: firstly, work on the health of preserving students is a systematic and systematic phenomenon that requires joint attention from the school and the family of teenagers; and secondly, the preparation of parents to the process of healthcare of schoolchildren is not limited to the accumulation of valeological knowledge by parents, but also involves the formation of their own stable motivation and the need for a healthy lifestyle.

Key words: teenagers health, healthcare, interaction of school and family, forms and methods of cooperation.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2019 р.

Прийнято до друку 31.05.2019 р.

Рецензент – д.п.н., доц. Бабич В. І.